

G. Fodor Gábor

A KORMÁNYZÁS-TUDÁS VÁLSÁGA¹*(Ars combinatoria: a pantomim-kormányzás természetrajza)**„Minél inkább előre haladnak, annál messzebb találják magukat céljuktól. Minden összezavarodik.”**(Edmund Burke)**A politikaelemzés válsága*

Michael Oakeshott *A „politika” egyetemi tanítása* című esszéjében – alcíme talán még árulkodóbb: *Tanulmány a helyénvalóságról* – azt írja, hogy a politika nyelve nem alkalmas a magyarázatra, a politika nyelve ugyanis nem magyarázónyelv, mint ahogy a költészet vagy az erkölcsi viselkedés nyelve sem az. Semminek sincs kifejezetten politikai magyarázata; a *politika* szó arra utal, hogy az emberek bizonyosfajta nézeteket és véleményeket vallanak, bizonyos fajtájú ítéleteket alkotnak, bizonyos módon cselekednek és bizonyos gyakorlati, nem magyarázó szempontok szerint gondolkodnak.²

Ugyanakkor azt tapasztaljuk, hogy a politika bizonyos körülmények között mégis mintha magyarázónyelvként működne: az egyes politikai erők által használt nyelvek, az általuk megfogalmazott érvek, ítéletek, vádak és hitek alkalmassá válnak a világ magyarázatára azok számára, akik – kétely nélkül – elfogadják az egyes politikai erők által felkínált episztemológiát. A politika nyelve tehát – lényege, természete szerint – nem magyarázónyelv, mégis, bizonyos feltételek mellett, a világ magyarázatául szolgál. Ez nem hiba vagy fogyatékoság, hanem sajátosság, a „bizonyos feltételek mellett” viszont korlátozást jelent, egész egyszerűen arról van szó, hogy a politika idiómája nem működhet univerzális magyarázónyelvként.

A mai helyzetnek, a jelenlegi politikai válságnak megítélésem szerint azonban éppen az az egyik legkarakterisztikusabb vonása, hogy a politika nyelve univerzális magyarázó nyelvvé vált, amely – ilyen minőségében – leértékel és egyben nevetségessé tesz minden más olyan nyelvet, amely természete szerint a politikai nyelvnel sokkal inkább alkalmasabb a magyarázatra.

Michael Oakeshott a helyénvalóságról elmélkedve azt mondja, hogy a politika értelmezésére vállalkozónak mindig fel kell tennie kérdést: milyen nyelven kívánom magyarázni? A matematika, a tudomány, a filozófia és a történelem nyelve

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Michael OAKESHOTT: *A „politika” egyetemi tanítása* = Michael Oakeshott. *Politikai racionalizmus*, szerk. Molnár Attila Károly, ford. Kállai Tibor – Szentmiklósi Tamás, Új Mandátum, Budapest, 2001, 267–283.

azért alkalmas a magyarázatra, mert mindegyikük világos relevanciakritériumok szerint működik, mindegyik képes a tőle elvárható következtetések levonására; mindegyikről elmondható, hogy ez vagy az a téves benne, hogy ez vagy az nem a jellegéből következik; és az ilyen nyelveken tett kijelentések nem tartanak igényt arra, hogy előírások vagy parancsok benyomását keltsék.³ A politika nyelve nem így működik, és a probléma éppen abban áll, hogy a politika univerzális magyarázó nyelvvé válva a politika magyarázatára vállalkozó nyelveket is elnyeléssel fenyegeti.

Egyfajta menedékre van tehát szükségünk.

Menedékre van szükségünk, mert úgy tűnik, hogy egy olyan világban élünk, ahol „ami objektív, az szubjektív”, amelyben nem számít következtelenségnek kijelenteni, hogy „mélyen egyetértek a gyülekezési joggal, de ha jobban megnézzük, beláthatjuk, hogy eljárt felette az idő...”⁴ Egy olyan világban élünk, ahol a dolgok rendjét a paradoxonok és az abszurd logikája uralja. Emlékszünk még Horn Gyula nyilatkozatára a Teller-levél kapcsán: „minden jel szerint Teller Ede levele hiteles, tényleg ő írta, nem tudom, olvasták-e: mintha mi írtuk volna”. Vagy Kuncze Gábor a „forró ősz” tapasztalatait összegezve: „A politika nem úgy hazudik, hogy hazudik, hanem hogy nem mondja meg az igazat.”

Egy olyan világban, ahol a dolgok rendjét a paradoxonok és az abszurd logikája uralja, a bajba jutott ráció a képzelőerő birodalmában talál menedéket. Ami a képzelőerő a művészetben, az a vízió a politikai gondolkodásban. A vízió fogalmának két jelentése van: először is, az érzékelés egyik formája, amely a látás aktusában valósul meg; másodszor – összefüggésben az első jelentéssel – a politikai képzelőerőt jelenti, amely a politikai filozófiai látásmód sajátossága. „A képzeletdús kijelentések nem azonosak azokkal az állításokkal, amelyek valamit igazolni vagy cáfolni akarnak. A képzelet nem akar sem igazolni, sem cáfolni, inkább meg akar világitani, hogy bölcsőbbé váljunk a politika dolgaiban.”⁵

A politikai dolgok megértésének lehetőségét az esztétikai ítélőerő gyakorlása kínálhatja fel. Akárcsak Edmund Burke számára, aki egy viharvert korban a *fenséges* (*sublime*) és a *gyönyörű* (*beautiful*) esztétikája segítségével magyarázta a radikális gondolkodás természetrajzát.⁶

³ Lásd *Uo.*, 281–282.

⁴ Ez az idézet és a továbbiakban nem jegyzeteltek egy kereskedelmi televízió fórumműsorából származnak.

⁵ Sheldon S. Wolin idézi LÁNCZI András: *XX. század politikai filozófiája*, Pallas–Attraktor, Budapest, 1999. Lásd még Sheldon S. WOLIN: *Politics and Vision. Continuity and Innovation of Western Political Thought*, Princeton UP, 2006.

⁶ Edmund BURKE: *A Philosophical Inquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful* = Edmund Burke. *Pre-Revolutionary Writings*, szerk. Ian Harris, Cambridge UP, Cambridge, 1993, 58–78.

A fenséges és a gyönyörű

Edmund Burke egyike azon politikai gondolkodóknak, akik meg voltak győződve arról, hogy a geometriai okoskodás rendkívül korlátozottan használható az emberi dolgokban, és hogy a társadalmat káoszba taszítja azon „okoskodók”, „számítgatók” és „ökonómisták” tevékenysége, akik minduntalan az egész társadalom és kormányzat dolgát próbálják átgondolni, anélkül, hogy felemelkednének karoszekükből. Burke számára visszataszító volt a gnózis és egy olyan szellemi elit eszméje, amely egyedül hivatott kifejezni és megfejteni azt.

Burke szoros összefüggést látott a tudat működése, az esztétikai ízlés, valamint a politikai gondolkodás és cselekvés között. Szerinte ugyanis az ízlés a tudat működésének minden ember esetében megegyező alapelveiből, működési szabályaiból ered, és jóval kevesebb különbség van az ízlés dolgaiban az emberiségen belül, mint azon dolgokban, amelyek csak a meztelen értelmeken alapulnak.⁷

Felfogása szerint kétféle ízlés van, egy természetes (mindenkivel veleszületett), és egy mesterséges (szerzett, eltanulható); az utóbbi forrása a habitus, az előítélet, és ez az, ami a politikához kapcsolódik. Sőt egyenesen azt állítja, hogy a helyes esztétikai ítélet jellege megegyezik a politikai ítéletével. Vagyis az esztétikum összefügg a politikával, mivel mindkettőben hasonló cselekvésmódok jellemzik az embert. Az ízlés ítéletalkotás, ami pedig okoskodás műve. A rossz ízlés tehát ítéletalkotási hiba, forrása a valóság félreértése.

Burke azt írja, hogy a gondolkodás vonzódása és választó vonzódás (*mental affinities and elective affections*) van az ízlés és a politikai gondolkodás között. S miként az ízlés (ítélet), úgy a szokás is folytonosan szelektálja az ember figyelmét. Az ízlés a valóság kondicionált és kondicionáló megtapasztalása. Természetes ízlésünk – ez az, ami mindenki számára adott – révén vagyunk képesek a fenséges megtapasztalására, a tanult ízlés pedig az, amely a gyönyörű megragadásához szükséges. S miként a politikai cselekvések is következményeik alapján ítéltetők meg, akként a fenségest és a gyönyörűt is a hatásai alapján kell magyarázni.⁸

A fenséges maga a radikális, az általa keltett szenvedélyek közül legfontosabb a megütközés, az újszerűség és az újítás, legfőbb kiváltó oka a terror és a félelem. A fenséges hatása alatt az egyéni gondolkodás határozza meg önmaga határait és széttöri a kényszereket és a korlátokat maga körül. Forrása nem az együttérzés (*sympathy*) és a minták követése (*imitation*), hanem az ambíció. Ezzel szemben a gyönyörű a megszokásból eredő tapasztalat, lényege a megszokott követése, az így felfogott utánzás. Forrása a szokás, a konvenció és az ismétlődés. Végső soron a gyönyörű élvezete tesz minket képessé az együttérzés megélésére.⁹

⁷ Lásd MOLNÁR Attila Károly: *Edmund Burke*, Századvég, Budapest, 2000, 124–127.

⁸ Vö. *Uo.*, 127–129.

⁹ Vö. *Uo.*, 127–134, 136–138; BURKE: *I. m.*, 63–69.

Burke eszménye „a szépség politikája”. Az a gyakorlat, ahol az ambíciót, a hatalmat a gyönyörű (az ismerős, a megszokott) megszelídíti és civilizálja: fenségességgel párosult gyönyörűség és gyönyörűséggel párosult fenségesség, maga a harmónia, a mérséklet politikája. Ezt a harmóniát azonban mindig fenyegeti a radikalizmus szörnyű fikciójában megtestesülő nyers és perverz fenséges, amely hadat üzen a gyönyörűnek, és a gyönyörű szenvedélyek helyét a hamis fenséges szenvedélyek, a félelem, az erőszak és a kényszer foglalják el. A radikális fenséges feldúlja a gyönyörű kellemes illúzióját, ezzel azonban saját létalapját számolja fel: illúziók fenntartása nélkül ugyanis nem lehetséges kormányzás. Míg az esztétika működőképessé teszi az államot, addig az értelem (különösen a radikális geometria) veszélyes a számára, mert felszámolja az illúziókat. Így válik a megszelídítetlen fenséges hatalom élvezhetetlenné, mert elvesz a biztonságot jelentő távolság, és a praxis immár mindenkire közvetlen veszélyt jelent.¹⁰

Az esztétikai-politikai filozófia

Edmund Burke és egy másik esztétikai-politikai gondolkodó, a francia Emmanuel Joseph Sièyes nyomán Frank Ankersmit a *reprezentáció* fogalma köré építi fel esztétikai-politikai filozófiáját.¹¹ Ankersmit szerint, mivel mindenféle politika előfeltételezi a politikai közösség öntudatosságát (*self-awareness*), ami paradigmátikus formában a politikai reprezentáció révén nyer kifejezést; a reprezentáció a politika szíve (*the heart of politics*), vagyis kulcsfogalma.¹² A reprezentáció terminusa éppúgy jelent képviseletet, mint ahogy annak megjelenítését, ami nincs jelen. Vagyis szoros kapcsolat van gondolkodás (a tudat munkája) és a politika (a cselekvés világa) között.

Ankersmit a politikai reprezentáció két fajtáját különbözteti meg: a mimetikus reprezentációt és az esztétikait.¹³ A mimetikus reprezentáció kulcsfogalma az azonosság (*identity*): azonosság áll fenn a gondolkodás és az általa megjelenített valóság s azonosság áll fenn a gondolatok rendje és a cselekvések világa között. Ebből következően a reprezentáció nem is lehet más, mint teljes vagy tökéletes megjelenítése a reprezentáltaknak.¹⁴

Ankersmit viszont azt állítja – s ez a kiindulópontja az esztétikai reprezentációnak –, hogy a reprezentáció sohasem teljes, hanem mindig parciális, részleges (*brokenness of political domain*): a világot mindig egy bizonyos perspektívából nézzük, s amit megjelenítünk, azt nem lehet sem a világra önmagára, sem arra leegyszerűsít-

¹⁰ Lásd MOLNÁR: *I. m.*, 137–138.

¹¹ Frank R. ANKERSMIT: *Aesthetic Politics. Political Philosophy Beyond Fact and Value*, Stanford UP, Stanford, 1996.

¹² *Uo.*, 23.

¹³ *Uo.*, 28–56.

¹⁴ *Uo.*, 31–35.

teni, ami önmagában igaz vagy hamis. Vagyis a reprezentációt nem lehet az igazság és hamisság terminusaiban értelmezni. Ez nem hibája vagy fogyatékosága a reprezentációnak, az ugyanis egészen másról szól: a tudás sajátos megszervezéséről.¹⁵ A reprezentált és reprezentációja közötti kapcsolat megértésének kulcsa nem az igaz–hamis megkülönböztetés, mert a köztük lévő kapcsolat „intenzívebb” és „intimebb”, mint az igaz állítások és a valóság közötti kapcsolat. Az esztétikai reprezentáció bizonyos értelemben megköveteli „az objektív igazság deliberatív eltorzítását” (*deliberate distortion of „objecte truth”*).¹⁶

Mivel a reprezentáció annak megjelenítése, ami nincs jelen, ezért szoros kapcsolat van a művészet és a politika látásmódja között. A művészi reprezentáció kulcsa a valóság helyettesítése (*substitute of reality*). A művész alkotására mutatva nem azt mondja, hogy ez a valóság, hanem felkínál valamit a valóság helyett. A helyettesítés megteremti a valóság illúzióját, mindazonáltal a mű megkülönböztethető marad a valóságtól. A tájról készült festmény nem azonos a megfestett tájjal, mégsem érzünk konfliktust. A különbség fennállása nem hiba vagy fogyatékoság, hanem éppen ellenkezőleg, és éppen ez a lényege, nem lehetséges esztétikai élvezet, ha nem tudunk radikális különbséget tenni a való világ és a világ művészi reprezentációja között.¹⁷ S míg a mimetikus reprezentáció elmossa a különbséget, addig az esztétikai világossá teszi azt.

Ankersmit azt állítja, hogy a politikához is az esztétikán keresztül kell közelítenünk: a politikai filozófia nem olyan, mint a fizika, és nem is olyan, mint az etika, hanem olyan, mint a művészet, *ars combinatoria*.¹⁸

Mi következik tehát az esztétikai kiindulópontból?¹⁹

1. A politikai valóság csak a reprezentáció által adott számunkra, vagy még élesebben fogalmazva: a reprezentáció teremti meg a politikai valóságot.
2. Miként a művészetben az esztétikai reprezentáció a különbség fenntartásával és hangsúlyozásával nyit egy teret a kreativitás számára, egy olyan teret, amelyben mind a reprezentációnak, mind magának a reprezentálnak megvan a maga tere vagy szférája, anélkül, hogy konfliktusba keverednének, úgy a politikában is a reprezentált és a reprezentáció között fennálló esztétikai *gap* teremti meg a kreatív cselekvés lehetőségét, ezt hívjuk politikai hatalomnak.
3. Ebből az is következik, hogy a politikai hatalom sokkal inkább esztétikai, mintsem inkább etikai karakterrel rendelkezik.
4. Mivel egy köztes mozgástér léte a kreatív cselekvés, s így a politikai hatalom feltétele, ebből az következik, hogy a hatalmat nem birtokolhatja sem a reprezentált, sem az, amely a népet mintegy reprezentálja.

¹⁵ Lásd *Uo.*, 39.

¹⁶ *Uo.*, 40.

¹⁷ Lásd *Uo.*, 43–48.

¹⁸ *Uo.*, 50–51.

¹⁹ *Vö. Uo.*, 21–63.

5. Ha valamelyikük kisajátítja a hatalmat, visszazuhanunk a mimetikus tradícióba.
6. A mimetikus gyakorlat számára csak két lehetőség adott: a reprezentáció vagy tökéletes (és ebben az esetben rögtön feleslegessé is válik, mert értelmét elveszti), vagy a hatalom illegitim.
7. Mivel a mimetikus reprezentáció nem a különbség, hanem az azonosság feltételezésén nyugszik, a politikai hatalom eszközök nélkül marad, és megszűnik a kreativitás tere és lehetősége.
8. A mimetikus gyakorlat így az önkény/zsarnokság (mivel felül akar kerekedni tehetetlenségén) és az impotencia (mivel képtelen rá) paradox kombinációját hozza létre.

Kormányzás-tudás és a mimetikus gyakorlat

A mimetikus gyakorlat differencia specificája az azonosság elérésére való törekvés. A mediatisált demokráciákban a reprezentáció aktora a kormány, és – a politika perszonalizációja következtében – a kormány feje, a miniszterelnök.²⁰ A demokratikus politika keretei között a pártok azért jönnek létre, azért léteznek, hogy a demokratikus választásokon többséget szerezve, a kormányhatalom eszközével saját elképzeléseiket érvényesítsék a politikai közösség egészére. A kormányzóképeség tehát kezdeményezőkétséget és cselekvőkétséget feltételez. A cselekvés, a kormányzás viszont a tények alkotta korlátokba ütközik, a kormány akarata nem a semmivel találja szemben magát, hanem a társadalom eredeti heterogenitásával, az igények, érdekek, törekvések és vágyak végtelen káoszával kell megküzdenie.²¹ A mimetikus gyakorlat azért vezet kudarchoz, mert a heterogenitást homogenitássá akarja változtatni. Bizonyos fokú homogenitás elérése nélkül persze nem lehetséges kormányozni, a sikeres és jó kormányzás azonban a homogenitást a heterogenitás figyelembe vételével akarja elérni, s tisztában van vele, nem lehetséges teljes vagy tökéletes homogenitás. Mindebből az is következik, hogy a kormányzóképeség (kezdeményezőkétség és cselekvőkétség) kreativitást igényel; sőt a kormányzás kreativitás (úgyis mint virtuozitás és úgyis mint valaminek a megteremtése vagy létrehozása), de nem korlátok nélküli kreativitás (tehát nem *creatio ex nihilo*).

A korlátok egy részét a kormány önmagának szabja. A megnyert választások nemcsak felhatalmazást adnak a kormányzásra, hanem annak korlátait is kijelölik. Ha a kormány egészen mást mond és egészen mást tesz, mint ami alapján és amire felhatalmazást kapott, még akkor is, ha bizonyos mozgástere létezik, számolnia

²⁰ Vö. KÖRÖSÉNYI András: *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*, L'Harmattan, Budapest, 2005.

²¹ Vö. SCHLETT István: *Populisták vagy reformátók?* Kommentár 2006/1., 79–87.

kell a következményekkel. Az ígéretek számonkérhetőek, az ígéretek be nem tartása, tehát a választók megtévesztése eljuthat a bizalmatlanságig, a támogatás megvonásáig, az egyensúlyok megbomlásáig, az intézmények meggyengüléséig, az elégedetlenségig és engedetlenségig.²²

A korlátok másik része az eszközhasználatból fakad. Egy demokratikus politikai rendszerben nem lehet bármit és bárhogyan megtenni. A döntéshozók függnek azoktól, akiket kormányoznak. Vagyis sikeres kormányzás nem lehetséges támogatás nélkül. Aki változtatni akar, aki reformokat akar, annak támogatást kell szereznie, vagy azok részéről, akik érintettek, vagy azok részéről, akik a változásban érdekeltek, s ezért az érintettek esetleges ellenállásával szemben a reform-kormányt segítenék. A korlátok azonban itt is jelentkeznek. Ankersmit azt mondja, hogy a demokratikus politika nem azt jelenti, hogy léteznének eleve demokratikus elvek és politikai preferenciák, azaz nem az elvek és a preferenciák demokratikusak, hanem az a mód, ahogyan egy demokráciában érvényt szereznek ezeknek az elveknek és preferenciáknak. A politikai elvek és preferenciák *sui generis* pre-demokratikusak, hiszen a társadalom heterogenitásából következik, hogy sokféle elv és preferencia létezik, amely méltó a létezésre és a megvalósulásra. Ami a demokrácia lényegét alkotja, az ezeknek a preferenciáknak és elveknek a megvitatási módja (*negotiation of principles and preferences which is the essence of democracy*).²³ A kormányzás másik korlátját tehát a demokratikus politika követelménye adja, amely nemcsak a kormányzást, de a kormány fölötti ellenőrzést, az ellenzéki pártok létét, a köztes intézményeket, az egyeztetés különböző fórumait, a civil társadalom különböző szerveződéseit is magában foglalja. A demokratikus kormányzatnak figyelembe kell vennie a sokféle és sokféle ágazó érdekeket és vágyakat, engednie kell a spontaneitásnak, számolnia kell az akaratát korlátozó, fékező és kompromisszumra kényszerítő demokratikus kontrollmechanizmusokkal. Vagyis a mindent-megváltoztatás politikája, bármily nemes és jószándékú legyen is, egy demokráciában önmaga provokálja ki a hajótörést.

Mivel a mimetikus gyakorlat mindenütt vagy azonosságot lát, vagy azonosságot akar elérni, nem viseli el a heterogenitást. Mivel a korlátok léte az azonosság elérésének akadálya, a mimetikus kormányzás eltekint cselekvésének korlátozó feltételeitől, egyrészt úgy, hogy nem szab önmagának korlátokat, másrészt úgy, hogy felszámolja azokat. Nem szab magának korlátokat, mert mimetikus perspektívából nézve nincs különbség (mert nem lehet) nemcsak a kampány és a kormányzás mint folyamat, de a kampány (mint a választások megnyerését célzó küzdelem) és a kormányzás (mint az államhájó irányításának) tevékenysége között sem. A mimetikus kormány tehát szükségképpen kampánykormányzást folytat. Másrészt a mimetikus

²² Lásd *Uo.*

²³ ANKERSMIT: *I. m.*, 41–42.

gyakorlat felszámolja cselekvésének külső korlátait is, mivel azok lefékeznek, kompromisszumokra kényszerítenék az azonosság elérésére törekvő akaratot. A mimetikus ész elveket és preferenciákat tekint demokratikusnak, nem pedig az elvek és preferenciák érvényesítésének módját, így lemond a demokratikus politika eszközeiről, ezzel azonban, amin éppen kívül és túl találja magát, az maga a demokratikus politika lesz.

Önkény és impotencia

Az előzőekben a reprezentáció terminusának hangsúlyozásával szoros kapcsolatot feltételeztünk a gondolkodás és a cselekvés világa között. Ebből adódóan a mimetikus kormányzás praxisához (eszközüválasztás és célmeghatározás) a gyakorlat előfeltevései (politikafelfogás) alapján kell közelítenünk. Az *ars combinatoria* révén tehetünk tehát kísérletet az *artifice geometria* megértésére.

Hogy megérthessük a mimetikus praxist szervező víziót, az Államreform Bizottság egyik tagjának, Mázsa Péternek az Élet és Irodalomban megjelent írásaira fogok támaszkodni.²⁴ Mázsa Péter „észjárása” és a miniszterelnök balatonőszödi beszédéből kihámozható politikafelfogás között azonban szinte már-már „mimetikus” a hasonlóság.

Mint köztudott, Horatius egyike volt azoknak, akik az államhajó fogalmát bevezették a politikai retorikába. Egyik versében, egy búcsúdalban, amelyet Vergiliusnak adott útravalóul tengeri hajóútja alkalmával, arról beszél, hogy vannak kárhöz-tatandó tengeri utak, az ilyen utakra vállalkozó hajókat pedig bűnös hajóknak (*inpiæ rates*) nevezi. A bűnösség az emberi elbizakodottságból fakad, nem meglepő hát, ha a tenger szembeszáll a törékeny hajóval. Ilyen esetekben a hajótörés a hajóra szállásnak mintegy egyenes következménye: egyfajta kiprovokált hajótörés.

Mázsa Péter szerint „más Földön élünk, mint éltünk a XX. században. Államunk azonban [...] továbbra is szétfolyós, lomha, tompa és pazarló.” Meg kell tehát változtatni az állam, a gazdaság és a társadalom működési kereteit, hogy „országunkat a legátfogóbb rendszereiben és legkisebb részleteiben is jól működő, pezsgő, kreatív és világszinten is izgalmas országgá változtassuk”.²⁵

[Emlékezzünk csak a balatonőszödi beszéd fordulataira. A miniszterelnök szavai szerint „jöttek páran”, akik egy „másik világot” akarnak csinálni; „történel-

²⁴ MÁZSA Péter: *Kire szavazok?* Élet és Irodalom 2006/8. (www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0608&article=2006-0226-2100-54BYVP); MÁZSA Péter: *Az államférfi*, Élet és Irodalom 2006/19. (www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0619&article=2006-0514-1345-52QKSL); MÁZSA Péter: *Államjövő-kép*, Élet és Irodalom 2006/43. (www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0643&article=2006-1029-1823-44OLJF).

²⁵ MÁZSA: *Államjövő-kép*.

met”, valami „nagyot” akarnak alkotni. A reform célja pedig nem kevesebb, mint „egy sor ponton átértékelni mindazt, amit gondoltunk és tettünk”, az „országot megváltoztatni”. A változtatások ködös irányára, tartalmára csak utalásokból következtethetünk: a miniszterelnök „igazságossá” akarja tenni a „hazugságok sokaságára épülő” rendszereket, köztük az oktatást és az egészségügyet.^{26]}

Mázsa értelmezésében az ország megváltoztatásának programja azt jelenti, a hajó-metaphora metaforikus erejével élve, hogy a lék betömésén, azaz a kellemetlen megszorításokon túl, fel kell figyelniünk „a lehetőségek kék óceánjára” is. Ennek az a feltétele, hogy ne általában próbáljuk megoldani számtalan problémáját az egyébként zátonyra futott hajónknak (ne építsük át „csili-vili naszáddá, amely azonban semmifelé sem halad”), hanem indítsuk el a hosszú úton, arccal az egyetlen cél felé.²⁷ Mázsa – úgy tűnik – nem számol azzal, hogy a jó kapitánynak azt is tudnia kell, hogy a tengeri út még a kikötőben is balul végződhet.

Azt viszont tudja, hogy a lelkesedés és államigazgatás egymást kizáró fogalmak, mert világosabbnak látszik az elképzelés arról, hogy kik és hogyan változtathatják meg az állam hajóját, azaz ki legyen az, aki kormányozzon? Csupán maroknyi ember. „Makroreformokat maroknyi ember kormányzati módszerekkel vagy tekintélyelvű utasításokkal is képes végigvinni.”²⁸ Vagyis a jelenlegi szereplők alkalmatlanok a feladat végrehajtására. A politikai erők a „zátonyra futott, éppen süllyedő »adó-rabszolga« hajó kormányja körül kakaskodnak”. Míg az ellenzék szerint „a hajó legizgalmasabb része a kapitányi híd”, addig a kapitány csapata szerint a lék: „be kéne tömni, és kevésbé zátonyos vizek felé kellene hajózni – bár ki tudja, hogy azok merre lehetnek, és hogy hogyan is működik ez az izé... szextáns vagy iránytű vagy mi”.²⁹ Vagyis a hajó kormányzását nem lehet a pártokra bízni. De pusztán a hús-vér emberekre sem, mert ahelyett, hogy azok a hajó aljában az életüket mentenék, és a léket tömnék ezerrel, még mindig megszokásaik, közvetlen érdekeik, megélhetésük, kisserű vágyaik hálójában vergődnek.³⁰

Új szereplőkre van tehát szükség. Olyan különleges képességű, „speciális tudással”³¹ rendelkező államférfiakra, akik kívül és felül állnak a politikán (Mázsa saját államjövő-képét pártatlannak/pártmentesnek tekinti), akik képesek az állam szerepének újragondolására, a viszonyok, az intézmények, de legfőképpen az emberek megváltoztatására. Olyan vezetők kellene tehát, akiknek tudása nem a hétköznapi tapasztalatokból, nem a szakértők nevésségesen korlátozott gondolkodásmód-

²⁶ Vö. SCHLETT István – G. FODOR Gábor: *A „Gyurcsány/Orbán probléma” – avagy milyen válság vár megoldására?* kézirat, 2006.

²⁷ MÁZSA: *Államjövő-kép.*

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ MÁZSA: *Kire szavazok?*

jából ered, s akik képesek egyúttal a politikai publicisztika eszközével a felvilágosítás nagy munkáját is elvégezni.³²

Felvilágosításról van szó, az új idöket szülő vízió ugyanis felette áll a megvitathatóságnak. Mint ahogy balatonöszödi beszédében a miniszterelnök saját elképzeléseit sem tekinti vita vagy alku tárgyának,³³ úgy az Államreform Bizottság tagja sem, azokat csak elfogadni vagy elutasítani lehet.³⁴ Mázsa Péter azok után, hogy kifejti, mi a helyzet, mit kell gondolni az állam feladatairól, egyáltalán mi az állam és mi a politika s merre van az előre, kijelenti, hogy eddig nem írt semmi olyat, amit bárki is vitathatna. A dolgokat ugyan lehet más szemüvegen keresztül is nézni, de az, aki „tagadja vagy hanyagolja” az addig leírtakat, „azzal államreform címen már nem lehetne együtt dolgozni”.³⁵ Vagyis mindenki, aki másképp gondolkodik a helyzetről, a feladatokról, a hogyan? kérdéséről és a jövőről – vagyis mindarról, ami egyébként vitatható –, az a régi világhoz tartozik, továbbra is a „szétfolyós, lomha, tompa és pazarló állam” fenntartásában érdekelt.

A koncepciót szervező előfeltevések, úgy tűnik, szemben állnak a parlamentáris politizálás alapját jelentő politikafelfogással, tagadják, hogy az optimális döntések a racionális diszkusszió alapján, alkufolyamatban, az ütköző érdekek közötti kompromisszumok során születhetnek meg.

S ahogy az előfeltevések, úgy az elkerülhetetlennek gondolt cselekvési program sem a demokratikus politika eszköztárára építkezik: nem a megegyezésre, a kétségtelenül időt rabló alkudozásra, a demokratikus legitimitás – egyetértés, elfogadás – kialakítására épül, hanem a kész helyzet teremtésének szándékára.³⁶

[A balatonöszödi beszéd tanúsága szerint a miniszterelnök csak a frakció és a koalíciós párt vezetőinek azonosulását, a „szakma nagy részével” kötött megállapodást és a piacok jóváhagyását igényli – más tényezőknek nem tulajdonít nagy jelentőséget. „Tüntetnek, aztán majd megunják, és hazamennek”, illetve előbb vagy utóbb „belátják”. A különböző társadalmi csoportok semlegesítésében a politikai

³² Vö. MÁZSA: *Kire szavazok?*, MÁZSA: *Államjövő-kép*. Ha jól értjük, e szellem és küldetés által íródott Mázsa Péter dolgozata is.

³³ Vö. SCHLETT – G. FODOR: *I. m.*

³⁴ Jól mutatja Mázsa Péternek a radikális geometria iránti elkötelezettségét, hogy a *Kire szavazok?* című írásában egyenesen egy új alkotmányos intézmény – az Állami Intézményjavító – felállítását javasolja, ám nem áll meg csupán az ötlet felvetésénél. Cikkében részletesen kidolgozza az Állami Intézményjavító alapításáról és működtetéséről szóló törvény részleteit, ahogy azt kell, preambulummal ellátva, meghatározva tevékenységi terét, az intézményesítés módjait és korlátait, meghatározva küldetését. Munkáját a következő ajánlással zárja: „Tisztelt miniszterelnök-jelöltek! Elképzelhető, hogy önök közül valaki e nélkül is megnyerheti a választásokat. Szerintem azonban a választóknak egy kicsi, de önmagában is fontos, ráadásul igencsak véleményformáló része kizárólag arra teszi a keresztet, akiről elhiszi, hogy idővel képes és hajlandó lesz egy fenntartható módon működő országot maga után hagyni. Az önök megítélésére bízom, hogy ez ügyben egyedi eset vagyok-e, vagy egy elterjedtebb választói gondolkodás képviselője, akik közé esetleg önök is sorolják magukat.”

³⁵ MÁZSA: *Államjövő-kép*.

³⁶ Vö. SCHLETT – G. FODOR: *I. m.*

marketingre számít, beleértve „a legbefolyásosabb lapok vezetőinek és vezető publicistáinak” „felkészítését” és bevonását a „folyamatba”, ami a sajtó egy részének alárendelését feltételezi. Az ellenzéket, az érdekvédelmi szervezeteket – a párbeszédre, az egyezkedésre való alkalmatlanságuk miatt – figyelembe sem veszi.^{37]}

Túl azon, hogy ez a szemlélet nem illeszhető össze a demokratikus kormányzás alapelveivel, joggal kételkedhetünk abban, hogy a parlamentáris demokráciában rendelkezésre álló eszközök elégségesek-e egy ilyen kormányzás sikeréhez. Sokkal inkább úgy tűnik, hogy e terv csak valamiféle (reform)diktatúra eszközrendszerével lenne végrehajtható, ha egyáltalán végrehajtható.

Mázsa szerint a „reformálgatásokkal” szemben ugyanis valódi reformtevékenységre van szükség. Azaz, ha török, ha szakad, a kormánynak keresztül kell vinnie szándékait. Mert arra a kérdésre, hogy „kezdhet-e egy bölcs stratégia átfogó reformokba anélkül, hogy a társadalom megérett volna rá?”, Mázsa igennel felel.³⁸

Ha „a kidolgozott stratégiát a kormány valóra váltja, a következő választásokig annak következményei meggyőzik majd a választókat arról, hogy a kormány ezúttal nemcsak a levegőbe beszélt”.³⁹ Így lehet leszámolni a „hiányzó társadalmi támogatottság mítoszával”. A társadalmi támogatottság egyébként sem azonos a választói támogatottsággal; mindenekelőtt a reformokban érdekeltet, az ágazat kulcsszereplőit kell megnyerni: „az államférfiúi/államnői babérokra vágyó miniszterelnöknek ezt a támogatottságot kell megszereznie”.⁴⁰ E támogatottság megszerzése pedig nem lehetséges a demokratikus játékszabályok és normák tiszteletben tartásával.

Mázsa szavaival élve: az a kérdés, mire megy ki mármost a játék?

„Nevezzük kulcsszereplőknek azokat a szereplőket, akik képesek és esetenként hajlamosak is megakadályozni egy adott reformot. Csípjenek le a kulcsszereplők a reform százmilliós ösztársadalmi nyereségéből húszmilliót [...] E megközelítés szerint tehát a reform nem a naiv közgazdászok kényszerképze, hanem a bölcs miniszterelnök politikája.”⁴¹ És hogy mi lesz az adórszolgákkal? Nyilván még hosszú távon kiszolgáltatottjai lesznek a magyar állam adóztatási monopóliumának, de ha majd Mázsa Péter víziója valóra válik, amikor a demokratikus eljárások (például választások) által a befolyó többletadót el lehet majd osztani a tulajdonosok között, méghozzá „ízlés szerint”, akkor majd ők is élvezhetik a lényegesen kisebb adókulcsokat.⁴²

A mimetikus észjárás a következő sémát követi:

1. A világ, amelyben éltek, illúziókkal átszótt világ (az emberek nincsenek tisztában azzal, hogy mindennek ára van, hamis kádárista illúziók uralják az életüket).

³⁷ Uo.

³⁸ MÁZSA: *Az államférfi*.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² Lásd MÁZSA: *Államjövő-kép*.

2. A feladat a régi világból az új világba való áttörés.
3. Az új világ a régi világ megsemmisítésével kezdődik.
4. Természetesen az új világ kiépítése rengeteg áldozatot fog követelni, de ezeket az áldozatokat meg kell hozni, hiszen csak a régi romjain épülhet fel az emberi természetnek megfelelő, tökéletes világ.
5. Mivel a tökéletességbe való átmenet kozmikus jelentőséggel bír (a sötétség birodalmából kell eljutni a fény birodalmába), a mércék túlmutatnak a hagyományos politikai változások mércéin. Vagyis minden eszköz, amely közelebb visz a célhoz, igazolható.
6. A megváltás programjához szükséges módszer felfedeztetett, a birtokunkban van, és mindenki, aki kételkedik abban, hogy az általunk felkínált módszer beváltja a hozzáfűzött reményeket, az a régi világhoz tartozik, és ezzel egyúttal a 3. pont hatálya alá esik.

E séma alapján működik a gnosztikus politika.⁴³

A mimetikus praxis mint válságtermék

A politikában jártasak tudják, hogy vannak bizonyos kárhoztató tengeri utak, s vannak bizonyos bűnös hajók is, amelyek elbizakodottságukban, a veszélyekkel nem számolva, megtételükre vállalkoznak. Az elbizakodottság szele által vezérelt hajók lebecsülik a hullámokat, és meglepődnek, ha a tenger szembeszáll a törékeny hajóval. Ilyen esetekben a hajótörés a hajóra szállásnak mintegy egyenes következménye.

Az elbizakodottság ugyanis nem mérlegel.

A mimetikus gyakorlat nem kételkedik önmagában, nem vizsgálja útjának következményeit – láthatólag fel sem merül a tervek készítőiben, hogy a hirtelen jött ötleteknek lehetnek nem kívánt következményeik, hogy a „gyorsfőzőn készült” reformok megvalósításával esetleg nem megoldják, hanem súlyosbítják a helyzetet.

A kapitány a matrózokkal sem törődik – az elkezdett világmegváltás senkinek sem jó, nem igazolja az önérdeket követő politikai racionalitás sem (az elvesztett önkormányzati választás segítette világra a „Gyurcsány-árvákat”).

Az elbizakodottság abból a hitből fakad, hogy az azonosság rendjét csak *egyetlenegy* módszerrel lehet elérni. A módszer értelmében ökonomizálni kell az egész társadalmat – hogy vannak-e más méltánylandó logikák, hogy minden rész alárendelhető-e az ökonómia logikájának, az már a mimetikus gyakorlatot nem érdekli.

⁴³ A gnosztikus természetrajzáról lásd G. FODOR Gábor: *Voegelin for Beginners. Útmutató Eric Voegelin politikai filozófiájához*, Kommentár 2006/6., 92–104.

Szögezzük le: a mimetikus kormányzás válságtermék. A mimetikus kormány úgy tünteti fel magát, mint aki ismeri a válságból kivezető utat, és erre az útra kormányozza az állam hajóját. Ettől azonban még a mimetikus gyakorlat a válság szerkezeti helyéhez kötődik. Érdemes tehát elkülöníteni a kormányzás különböző kontextusait: válságba—válságban—válságból kormányozni. A *válságban* kormányzó kormány nem biztos, hogy a *válságból* kormányozza ki az állam hajóját, hanem könnyen lehet, hogy csak még mélyebb *válságba* taszítja azt. Még egy fontos distinkció: a válságban való kormányzás nem azonos a kormányzás válságával. Az előbbi kontextus, s ebben elméletileg lehet jól is kormányozni, az utóbbi egy praxis válsága, s magát a tevékenység végzését és annak értelmét lehetetleníti el.

A reprezentáció terminusának kettős jelentésárnyalatát (a reprezentáció egyfelől mint képviselő, másfelől mint megjelenítés, annak megjelenítése, ami nincs jelen) felhasználva egyrészt azt mondhatjuk, hogy a kormány az, amely a politikai képviselő aktorának tekinthető. Vagyis a politikai képviselő (mint szubsztantív értelemben vett cselekvés) elsősorban politikai cselekvést, azaz kormányzást jelent.⁴⁴ A politikai cselekvés feltétele egy olyan szabad mozgástér léte, ahol a kreatív, innovatív cselekvésnek tere van. Az a kormány, amely egyrészt tökéletes, mimetikus tükrözésként fogja fel a képviselőt, másrészt az azonosság elérésének elbizakodottságában végig nem vihető reformokba fog, és eközben szétzilálja az intézményeket, elégedetlenséget és engedetlenséget vált ki, az ilyen kormány működése valójában káoszhoz vezet. Itt is érdemes egy distinkciót tenni: a kaotikus kormányzás a kormányzás egyik módusa,⁴⁵ és mint eljárás a kormányzás feltételeinek megteremtésére irányul; a kormányzás káosza viszont egy tevékenység (a kormányzás mint politikai cselekvés) és egy gondolkodásmód (a kormányzás-tudás) válságának a következménye.

A fenti fejtegetésekből az is következik, hogy a jó, illetve sikeres kormányzás feltétele az esztétikai reprezentáció. Mert a kormányzás mindig partikuláris, politikai szituációban való cselekvést jelent, amelynek természete a körző és a vonalzó politikájától (radikális kormányzati geometria) és az irracionális önkényes cselekvéstől (a hamis fenséges praxisától) egyaránt különbözik.

Ugyanakkor a kormányzás-tudás válsága nyilvánvalóan kapcsolatban áll magával a kontextus válságával (a helyzetértékelés válságával) is. A jelenlegi kontextus egyik legjellemzőbb vonása éppen az, hogy az egymással rivalizáló mindkét párt a mimetikus reprezentáció igényével veszi fel egymással szemben a küzdelmet. A kontextus válságára mégsem az a megoldás, hogy kiiktatjuk a pártokat. Ahogy Ankersmit mondja, pártok nélkül a demokrácia gyorsan autokráciává korcsosul (*without parties democracy would quickly degenerate into autocracy*).⁴⁶

⁴⁴ Vö. KÖRÖSÉNYI: *I. m.*

⁴⁵ Vö. Tilo SCHABERT: *Boston Politics. The Creativity of Power*, kiad. Walter de Gruyter (De Gruyter Studies on North America), Berlin – New York, 1989.

⁴⁶ ANKERSMIT: *I. m.*, 56–63.

Nem a pártok létében, hanem a pártok szerepfelfogásában keresendő a válság forrása. A pártok nem gondolhatják magukról, hogy a közvetlen demokrácia pótlékaivá illetve helyettesítőivé válhatnak. Ankersmit, Leibniz felfogásával polemizálva, azt mondja, hogy ha elfogadjuk az identitás-tézist, ezzel egyúttal a parlamentarizmus jelentőségét is leértékeljük. A parlamentáris viták gyakran kompromisszummal végződnek, a kompromisszum pedig a politikai *issue*-knak egy egészen új dimenzióját tárja fel, ily módon oldva meg az egyébként összeegyeztethetetlennek tűnő társadalmi és politikai problémákat. Vagyis az esztétikai *gap* a pártok és az egyének között húzódik, a pártok nem tökéletesen visszatükrözik, hanem csak képviselik (megjelenítik) a választói akaratot. Mert sohasem lehetséges az egész tökéletes visszatükrözése vagy megjelenítése, mindig csak egy részé. A részek képviselete nélkül viszont nem jön létre az állam egysége. S mivel az állam egysége csak a különbségek terminusaiban való gondolkodással jeleníthető meg, ezért nem képzelhető el az egység létrejötté konfliktusok és egységtelenségek léte nélkül (*union requires conflict and disunion*).⁴⁷

A kormányzás mint pantomim

A kormány ugyanakkor nemcsak a képviselet aktora, de a reprezentáció (megjelenítés) alanya is. Ha elfogadjuk azt a feltevést, hogy a modern demokráciában a média egyre inkább a politika terepévé vált, akkor azt láthatjuk, hogy a kormány önmagát is megjeleníti – még hozzá a média felületein. Ezért kell komolyan vennünk a miniszterelnök balatonőszödi beszédének azt az elemét, amikor a szónok arról szolt, hogy csak úgy tettek, mintha kormányoztak volna, vagyis csak mímelték a kormányzást. Mivel a mimetikus praxis az azonosság előfeltevésén nyugszik, a kormány elhitte, hogy úgy kormányzott, mint amilyennek magát mutatta, hogy kormányzott. A jó kormányzás feltétele tehát, úgy tűnik, a tettek és a szavak egybeesése. Vagy a tetteket kell a szavakhoz igazítani, vagy a szavakat a tettekhez. A pantomim praxisát nem az utóbbi, hanem az előbbi feltevés, vagyis nem a tettek, hanem a kommunikáció által motivált mimézis gyakorlata mozgatja.⁴⁸

A pantomimként gyakorolt kormányzás hozza létre az önkény és impotencia paradox kombinációját. A nagy kérdésekhez való hozzányúlás komoly szándéka ugyanis egyáltalán nem változtatta meg a kormányzat politika- illetve szerepfelfogását (nincs tehát törés a „balatonőszödi beszéd” előtti és utáni kormányzás praxisa között). A pantomim-kormányzás számára a kommunikáció nem a kormányzás eszköze, hanem a kormányzás maga, a média nem a politika tereinek egyike, ha-

⁴⁷ *Uo.*

⁴⁸ Jól látszik mindez a 2007-es költségvetés mögött álló államfilozófiából, vö. G. FODOR Gábor: *A 2007-es költségvetés mögött álló „államfilozófia”*, www.szazadveg.hu.

nem a politika terepe maga. Így marad a politikai praxis a kreatív cselekvés tere és eszköze nélkül.

A mimetikus kormány ugyanis nem találja, hogy hol az a tér, ahol akaratának érvényt szerezhetne, és nem rendelkezik a megfelelő eszközökkel sem, amelyek révén politikai szándékait megvalósuláshoz segítené. Ezért működik teszt-üzem-módban: a kormányzati szándék az ötletelés és a kísérletezés geometriája mentén szerveződik, és közben jele sincs a kormányzásnak.⁴⁹ A pantomim-kormányzás csak fokozza a válságot: kompetenciakáoszhoz, az intézmények leromlásához, a felelősségi körök összezavarásához vezet, és közben saját mozgásterét számolja fel, beszűkítve ezzel a kreatív politikai cselekvés lehetőségét. Ez a magyarázata a látszat-kormányzásnak,⁵⁰ annak, hogy a kormány tevékenysége látszatintézkedések meghozatalában és látszategyeztetések lefolytatásában merül ki. A világ megváltoztatásának illetve az új világ megteremtésének önkénye így vezet a kormány impotenciájához és tehetetlenségéhez.

A mimetikus kormány a radikalizmus szörnyű fikciójában megtestesülő nyers és perverz fenséges, az elszabadult és őrjöngő ambíció, amely korlátokat nem ismerve felszámolja a gyönyörű biztonságosságát. Eközben azonban önnön léte alapját semmisíti meg, mivel félreértett fenségessége révén a kormányzáshoz szükséges illúziókat is felszámolja. Így válik a megszelídítetlen fenséges hatalom élvezhetetlenné – s egyúttal meztelenné és elviselhetetlenné is –, mert elvesz a biztonságot jelentő távolság, és a praxisa immár mindenkire közvetlen veszélyt jelent (így idegeníti el a politika önmagától az embereket).

Ha viszont a kormányzati praxis radikalizmusát a megszokott otthonossága, a kormányzati igazságosságot pedig az emberek józan igazságosságérzete korlátozza, ott a politika és a hétköznapi világ közötti egyetértés létrejöttének esélye is kezelhetőbbé és elérhetőbbé válik. Ez a fenségességgel párosult gyönyörűség és gyönyörűséggel párosult fenségesség, a szépség és mérséklet politikája.

⁴⁹ *Nincs sok jele a kormányzásnak*, index.hu, 2006. október 10.

⁵⁰ Vö. *Uo.*